

УДК 371.134+159.923

Н. В. Гуртовенко

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ – ГОЛОВНА СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У психологічній літературі досить широко поширене розуміння готовності, як запоруки успішності та ефективності діяльності. Розгляд феномена психологічної готовності вимагає пояснення співвідношення цього феномена та підготовленості майбутніх педагогів до якісного виконання поставлених завдань. Системний характер психологічної готовності вимагає дослідження структури аналізованого явища. Мотиваційна готовність до діяльності є однією зі складових психологічної готовності до діяльності. Проблема мотиваційної готовності випускника до професійної діяльності все частіше стає предметом емпіричного вивчення психологів як у нас в країні, так і за її межами.

Ключові слова: готовність, професійна діяльність, підготовленість, мотиваційний компонент.

В психологической литературе достаточно широко распространено понимание готовности, как условия успешности и эффективности деятельности. Рассмотрение феномена психологической готовности требует объяснения соотношения данного феномена и подготовленности будущих педагогов к качественному выполнению поставленных задач. Системный характер психологической готовности требует исследования структуры и элементов анализируемого явления. Мотивационная готовность к деятельности является одной из составляющих психологической готовности к деятельности. Проблема мотивационной готовности выпускника к профессиональной деятельности все чаще становится предметом эмпирического изучения психологов как у нас в стране, так и за ее пределами.

Ключевые слова: готовность, профессиональная деятельность, подготовленность, мотивационный компонент.

In psychological literature readiness is widely viewed as a condition of success and efficient activity. Consideration of the phenomenon of psychological readiness requires explanation of this phenomenon correlation and preparation of future teachers to quality realisation of tasks. The systemic nature of psychological readiness requires us to study the structure and elements of the analyzed phenomena. Motivational readiness is one of the components of psychological preparedness activities. The problem of motivational readiness of graduates for professional activities is becoming the subject of empirical study of psychologists both in our country and abroad.

Keywords: readiness, professional activities, training, motivational component.

Постановка проблеми. Розпочинаючи говорити про професійну діяльність особистості, потрібно пам'ятати, що вона починається з психологічної готовності її розпочати, забезпечуючи можливість самореалізації. Готовність є одним із основних структурних компонентів у діяльності людини, акумулюючи в собі необхідні складові для успішного вирішення поставлених завдань. Проблема готовності є досить актуальною в дослідженні професійної діяльності та пов'язана з підготовкою та перепідготовкою кадрів, що передбачає детальне вивчення та розвиток відповідних настанов і здібностей. Тому актуальним стає дослідження чинників, що впливають на рівень готовності фахівців до професійної діяльності, виявлення способів та методів, за допомогою яких можна підвищувати рівень підготовки майбутніх професіоналів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психологічній літературі широко поширене розуміння готовності як запоруки успішності та ефективності діяльності, про що свідчать дослідження М. І. Дьяченко, Л. О. Кандибович [4]. Саме наявність психологічної готовності забезпечує швидке засвоєння професійних навичок та вмій. Своєю чергою А. А. Деркач розглядає готовність як основу не тільки здійснення діяльності, але й вдосконалення та розвитку особистості в подальшому [3]. Крім того, психологічна готовність застерігає та запобігає різним стресовим ситуаціям, що можуть виникати у процесі виконання професійних обов'язків, про що у своїх дослідженнях говорить Ю. Є. Сосновинова, оскільки у разі несформованої психологічної готовності або низького її рівня неминучий стрес, який має негативні наслідки на розвиток особистості в цілому [10].

Проблема психологічної готовності не є новою для вітчизняної психологічної науки. Досить інтенсивно готовність вивчалася А. Г. Асмоловим і Д. М. Узнадзе в рамках теорії настанов, А. М. Столяренко у військовій психології, Л. Г. Ахтарневою, Л. І. Божович у педагогічній психології.

Мета статті. Основними завданнями є розкриття поняття психологічної готовності до професійної діяльності та її структурних компонентів, а також вивчення основних соціально – психологічних механізмів цього феномена. Важливим є також розгляд проблеми формування психологічної готовності до професійної діяльності в рамках професійної освіти ВНЗ, не забуваючи при цьому звернути особливу

увагу на мотиваційну сферу, на основі якої ґрунтується професійна спрямованість студентів як інтегративна характеристика.

Виклад основного матеріалу. У сучасних соціально-економічних умовах, спрямованих на розвиток процесів функціонування та управління організаційних систем, підвищується увага до розробки і впровадження нових технологій виробництва та взаємодії, що забезпечують підвищення якості та ефективності життєдіяльності людей і організацій. У зв'язку з цим актуальною є постановка питання про готовність фахівців працювати в нових постійно змінних умовах мікро- та макросередовища. Значущість психологічної готовності до початку діяльності визначається, насамперед, труднощами подолання психологічного бар'єру. Звідси доцільність здійснення аналізу та узагальнення досліджень, присвячених проблемам вивчення і підвищення рівня психологічної готовності майбутніх фахівців до здійснення професійної діяльності.

Таким чином, психологічна готовність до праці, будучи основою здійснення і вдосконалення, потребує систематичного вивчення та побудови технологій її формування і розвитку. Актуальним залишається подальше продовження науково-дослідної роботи з виявлення оптимальних підходів, методів та технологій визначення та підвищення рівня готовності фахівців і студентів до ефективної професійної діяльності.

Розгляд феномена психологічної готовності вимагає пояснення співвідношення цього феномена та підготовленості майбутніх педагогів до якісного виконання поставлених завдань. Такі близькі поняття досить часто в літературі вживаються як синоніми, але А. В. Петровський, А. К. Маркова [6; 5] розрізняють ці два поняття: готовність виступає як характеристика мотиваційної сфери, а підготовленість – як характеристика професіоналізму.

Однак доцільним є проведення більш детального визначення розбіжностей цих понять. Це робить А. А. Понукалін [8], розглядаючи підготовленість як умову та основу готовності. «У певних ситуаціях, – пише автор, – готовність являє собою актуалізацію цих фонових компонентів». Своєю чергою К. К. Платонов [7] вважає, що готовність до праці має широке значення, як готовність до будь-якої діяльності, що виражається в бажанні трудитися взагалі і більш конкретнее, тобто потреба в професійній педагогічній діяльності. Цей вид готовності зумовлений професійним розвитком та рівнем соціальної зрілості особистості.

Більш точно визначає ці поняття у своїх дослідженнях Б. В. Скориков [9]. Готовність до діяльності, на його думку, є «сукупність індивідуальних особливостей, що забезпечують ефективне включення в діяльність». Таким чином, психологічна готовність та професійна готовність тісно пов'язані між собою та в поєднанні являють собою психологічну готовність до професійної діяльності.

Так, готовність до діяльності не може існувати поза фізіологічних процесів, про що свідчать дослідження А. А. Понукаліна [8], у яких розроблений рівневий підхід до готовності. Автор виділяє три рівня готовності до діяльності: фізіологічний, психологічний і суб'єктивний. Фізіологічний рівень цього феномена забезпечує інтенсифікацію активності особистості, що допомагає забезпечувати діяльність у повсякденному житті. Психологічний рівень, на думку автора, забезпечує умови формування цілеспрямованості, а суб'єктивний рівень готовності зумовлений почуттями та переживаннями, думками через майбутню діяльність. Однак всі вищеперераховані рівні стану готовності мають суттєвий вплив на її формування та в подальшому на діяльність майбутнього педагога.

Психологічна готовність, як було зазначено вище, є компонентом загальної готовності. На формування психологічної готовності впливає велика кількість чинників: зовнішні (соціальних, природних), внутрішні (психологічних, фізіологічних), які своєю чергою, стимулюють розвиток мотиваційної сфери особистості та його стан уцілому. Все це дає нам можливість дійти висновку про те, що психологічну готовність можна трактувати як складову розвитку професіонала.

Системний характер психологічної готовності вимагає від нас дослідження структури й елементів аналізованого явища. У наукових працях багатьох вчених цей аспект досліджується досить часто, проте компоненти та прояви психологічної готовності до діяльності ще не мають належного опису та систематизації.

К. К. Платонов поняття «готовності» розглядає як особливий психічний стан, що забезпечує високу дієздатність, або як «психічний стан, що займає проміжне положення між психічними процесами і властивостями особистості, утворюючи функціональний рівень, на тлі якого розвиваються процеси, необхідні для забезпечення результативності професійної діяльності» [7, с. 31]. Своєю чергою, на думку М. І. Дьяченко і Л. О. Кандибовича, готовність – це налаштованість особистості на певну поведінку, настанова на активні дії, зумовлена мотивами і психічними особливостями особистості [4].

Одним із важливих показників психологічної готовності людини до професійної діяльності є рівень розвитку його мотиваційної сфери. К. М. Гуревич так визначає необхідність вивчення мотивів професійної діяльності людини: «...за будь-яких природних даних у людини повинна бути створена стійка система позитивних професійних мотивів». При вивченні цього компонента структури психологічної готовності людини ми виходимо з того, що мотивація об'єднує навчально-професійну та професійну діяльність. Вона впливає на вибір та успішність навчання професії, визначає особливості взаємодії особистості у професійному колективі, вдосконалення спеціаліста.

Мотиваційний компонент психологічної готовності забезпечує ініціацію процесу професійно-управлінського самовизначення та динаміку його розгортання і включає, насамперед, потребу в професійному самовизначенні. Важливою складовою компоненту є комплекс мотивів, цінностей та настанов, що утворюють педагогічну спрямованість особистості: 1) позитивне ставлення до роботи в освіті та впевненість у правильності зробленого вибору; 2) наявність інтересу до змісту діяльності, широта інтересів та їх творчий рівень (творчий задум); 3) домінування гуманістичних професійних цінностей та ідеалів; 4) стійкі та адекватні наміри розвитку кар'єри в освіті.

Сучасне суспільство вимагає від професіонала високого ступеня динамізму, креативності, володіння вмінням швидко пристосовуватися до обставин, що змінюються. Ці принципово нові умови висувають дещо інші вимоги до підготовки фахівців на всіх рівнях професійної освіти. Давно вважається аксіомою, що при підготовці компетентних, відповідальних фахівців головним чинником є особистісний розвиток, особливо в педагогічній сфері діяльності, де головним є співвідношення взаємовідносин людина – людина.

Відомо, що переважаючий у практиці ВНЗ тип організації навчання передбачає накопичення для майбутньої професійної діяльності певної кількості знань з усіх навчальних дисциплін. Вважається, що саме знання є сукупною інтелектуальною основою професії. Однак, як справедливо зазначає Б. Ц. Бадмаєв, головним результатом навчання професії повинна бути особистість, здатна «творити, створювати нове у своїй професійній діяльності, постійно розвиваючись у процесі діяльності самостійно». Мотивація – це комплекс чинників, що спонукають діяти, зазначає Л. Якобсон.

У структуру мотивації входить система мотивів певної людини та для активізації діяльності певної людини. Відомо, що потреба в отриманні нової інформації для застосування її в майбутній професійній діяльності студентів викликана різними мотивами, і відповідно ставлення до навчальної діяльності буде також не однаковим.

Гальперін виділяє три групи таких мотивів. Перший тип навчальної мотивації – коли мотиви навчальної діяльності не пов'язані з процесом навчання, а заманюють та приваблюють вигодою, яку обіцяє навчання. Другий тип – мотивація, яка зобов'язує змагатися і може бути не тільки в спортивній сфері діяльності, але і в економічній, педагогічній. Її суть полягає у прагненні бути першим у своїй справі, не гіршим від інших.

Третій тип навчальної мотивації – справді пізнавальний. Людині цікавий сам процес навчання, і вона сама буде постійно шукати щось нове, необхідне в діяльності. Таким чином, ефективність самої навчання залежить від мотивації. Потрібно також зауважити, що перераховані типи мотивації можуть змінюватися, завдяки методиці викладання певних предметів, використання проблемних питань і завдань, орієнтуючи студента на пошук наукової істини [1].

У цілому важливо, щоб інформація, яку надає викладач, була тісно пов'язана з конкретною професійною діяльністю студентів. Крім особистої мотивації до навчання, існують суб'єктивні та об'єктивні обставини та суперечності, що викликають внутрішньоособистісний конфлікт, пов'язаний із сприйняттям лекційного матеріалу і дефіцитом часу на його переробку. Вирішити це питання можливо, якщо викладач використовуватиме активні форми й методи навчання, де розглядатимуть конкретні проблемні ситуації, що виникають у професійній діяльності майбутніх педагогів.

Отже, першочергове завдання, що стоїть перед викладачем, полягає у застосуванні таких методів, які є результативними й одночасно цікавими: чим вищий ступінь участі у процесі пізнання, тим більше інформації і навичок засвоюється.

Запропонована С. Шапіро піраміда пізнання наглядно демонструє відсоток засвоєння знань. Самим ефективним способом навчання (90% засвоєння) є виступ у ролі викладача – «навчаючи, я навчаюся». Формою проведення занять може бути сама лекція, яку почергово готують самі студенти і виступають у ролі викладача. Такий метод повинен широко застосовуватися для формування та створення умов щодо розвитку позитивної мотивації, а кожен студент виступає в ролі експерта.

В. Я. Ляудис писала: «Мета навчання – теоретичне і практичне оволодіння знаннями і методами побудови спілкування і взаємодії з людьми в різних умовах їх життєдіяльності». Реальна практика демонструє, що найчастіше успіху в соціальній і професійній кар'єрі добиваються далеко не випускники з «червоним дипломом», а ті студенти, які проявляли активність, реалізовували себе в різних видах діяльності. Можна констатувати, що оцінка якості підготовки фахівця до професійної діяльності за наявності у нього знань і умінь не в повному обсязі характеризує дійсний рівень їх готовності до успішної професійної діяльності. Знання і вміння, як зазначає Г. І. Ібрагімов, – лише мізерна частина особистісних властивостей, що впливає на успішність діяльності: «І поки результативним критерієм якості підготовки фахівців буде успішність з предметів, основні зусилля як і раніше спрямовуватимуться саме на цей компонент – формування знань. Щоб реально вирішувати завдання щодо орієнтації освіти на формування нової якості підготовки майбутнього фахівця, необхідно ввести до критеріїв оцінки якості освіти поряд зі знаннями і психологічну готовність до діяльності.

Мотиви вступу до ВНЗ залежать від обсягу ознайомлення з обраною професією, а також від змін, що відбулися за останні роки соціально-економічного та політичного напрямку в нашій країні.

Варто зазначити, що основними мотивами вступу до ВНЗ є бажання знаходитися в колі студентської молоді, велике суспільне значення професії і широка сфера її застосування, відповідність професії інтересам і схильностям та її творчі можливості. У виборі професії педагога також є відмінності з погляду гендерних особливостей особистості: дівчата частіше мотивують своє визначення великою суспільною значущістю професії, широку сферу її застосування, хорошу матеріальну забезпеченість професії. Хлопці ж частіше відзначають, що обрана професія відповідає інтересам і нахилам, посиляються і на сімейні традиції.

Психологічна наука переконливо довела, що розвиток особистості відбувається під дією власної діяльності. Звідси головною умовою для досягнення поставлених цілей навчання є включення студента в діяльність, враховуючи його можливості і здібності. Таким чином, важливою умовою розвитку особистості є переведення його з позиції об'єкта навчання в суб'єкт самоврядування, а це можливо за умови дотримання чинників, виділених А. І. Гебосом [2], що сприяють формуванню у студентів позитивного мотиву до навчання:

- * усвідомлення кінцевих цілей навчання;
- * усвідомлення теоретичної і практичної значущості засвоєваних знань;
- * емоційна форма викладу навчального матеріалу;
- * показ «перспективних ліній» у процесі навчання;
- * професійна спрямованість навчальної діяльності;
- * вирішення проблемних ситуацій, що можуть виникати в процесі професійної діяльності.

Поява нових мотивів у структурі особистості відбувається під час включення її в нові соціальні групи і через них у нові сфери діяльності. Дослідження мотивів вступу в навчальний заклад, динаміки зміни мотивів під час здійснення студентами навчально-професійної діяльності ми проводимо, використовуючи методику визначення основних мотивів вибору професії Є. М. Павлютенко.

Також вивчення мотиваційної сфери особистості здійснюється за допомогою проекції із застосуванням проективних методик, які ґрунтуються на тому, що сприйняття, інтерпретація дійсності, так чи інакше, залежать від потреб, мотивів особистості. Дійсність у цьому випадку інтерпретується так, щоб відповідати психічному стану та потребам особистості.

До проективних методик належить і методика незакінчених речень, коли випробуваному пропонується низка незакінчених фраз, які він повинен закінчити. Ця методика дозволяє визначити особливості мотивів і потреб особистості. Таким чином, проективні методики дозволяють вивчити емоційні особливості випробуваного, зорієнтуватися у складних властивостях особистості, які не піддаються точній оцінці.

Висновки. Метою емпіричних досліджень цього напрямку, тобто дослідження мотиваційної сфери особистості є вивчення мотивації навчальної діяльності студентів – педагогів у процесі їх професіоналізації. Як предмет дослідження виступили чинники, що сприяють формуванню позитивної навчальної мотивації, а отже, підвищенню мотивації до навчання: особистість викладача, професійна спрямованість навчальної діяльності, застосування різних методів навчання (активні форми навчання, проблемні ситуації в структурі навчальної діяльності і т.д.), які впливають на якісно-особистісні зміни студента (впевненість, усвідомлення найближчих і кінцевих цілей навчання, пізнавальна активність).

Таким чином, позитивна мотивація до навчальної діяльності студентів залежить від реалізації певних умов, а саме, професійної спрямованості навчальної діяльності, застосування різноманітних активних форм і методів навчання, компетентності викладача.

Література:

1. Гальперин П. Я. Введение в психологию / П. Я. Гальперин. – М., 1976. – 150 с.
2. Гебос А. И. Психологические условия формирования положительной мотивации к учению / А. И. Гебос. – М., 1977.
3. Деркач А. А. Психология развития профессионала / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. – М. : РАГС, 2000.
4. Дьяченко М. И. Военная психология и педагогика / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, С. Л. Кандыбович. – Минск, 1999.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М., 1996. – 308 с.
6. Петровский А. В. Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М., 1998. – 528 с.
7. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий / К. К. Платонов. – М., 1981.
8. Понукалин А. А. Экопсихология труда : монография / Алексей Алексеевич Понукалин. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1995. – 239 с.
9. Скориков В. Б. Психологические проблемы прогнозирования эффективности работы будущего руководителя / В. Б. Скориков. – М., 1999. – 287 с.
10. Сосникова Ю. Е. Психические состояния человека, их классификация и диагностика / Ю. Е. Сосникова. – Горький, 1975.